

ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ З УКРАЇНСЬКИМИ ПУБЛІЧНИМИ БІБЛІОТЕКАМИ?



Наталія Розколупа,
заступник генерального директора
Національної бібліотеки України
імені Ярослава Мудрого,
заслужений працівник культури України

ОСТАННІМ часом українські публічні бібліотеки відчують велику увагу до себе з боку засобів масової інформації, інтернет-ресурсів, зокрема соціальних мереж. Публікації переважно мають негативний характер: у бібліотеках усе погано, вони стоять порожні, потрібно міняти місію самих закладів та кардинально оновлювати кадри. Про це говорять як нефахівці в бібліотечній царині, так і частина представників професії.

Хоча також є і багато незгодних із цією точкою зору, які наводять достатньо прикладів успішної трансформації книгозбірень у сучасні соціокультурні центри громад.

Не можна заперечувати той факт, що матеріально-технічний стан та кадрове забезпечення публічних бібліотек у цілому є незадовільними. Але, розглядаючи стан цих закладів та пропонуючи шляхи їх реформування, необхідно враховувати багато факторів.

Публічні бібліотеки сьогодні – це зона відповідальності органів місцевого самоврядування. Вони повинні утримувати та розвивати бібліотеки за власні кошти, без субвенцій чи дотацій із державного бюджету. До того ж відсутній важливий інструмент для розвитку бібліотек – державна політика в цій сфері.

Єдиним нормативно-правовим актом, що містить елементи такої політики, є Державні соціальні нормативи забезпечення населення публічними бібліотеками в Україні, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 72 (далі – Нормативи)¹.

Важливий плюс цього документа – те, що він пропонує не розглядати публічні бібліотеки як окремі заклади, а будувати їх національну мережу на основі координації в роботі, співробітництва, узгодженості в діях органів влади та місцевого самоврядування.

За основу мережування покладено територіальну громаду та зону обслуговування бібліотеки:

– в адміністративному центрі кожної територіальної громади (в т. ч. об'єднаної) повинна функціонувати як мінімум одна публічна бібліотека;

– в інших населених пунктах громади публічна бібліотека відкривається на 500–800 осіб зони обслуговування за умови, що відстань між бібліотеками не більше ніж 3 км;

– зона обслуговування публічної бібліотеки може поширюватися на окремих населених пунктах, його частину або кілька населених пунктів;

– у населених пунктах чи житлових масивах, де публічні бібліотеки відсутні, бібліотечне обслуговування жителів здійснюється за допомогою нестационарних форм (бібліотечний пункт, пересувна бібліотека тощо);

– розмежовано поняття «бібліотека» та «бібліотечний пункт».

Керуючись Нормативами та кращими зарубіжними практиками, Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (НБУ ім. Ярослава Мудрого) як головний методичний центр для публічних бібліотек просуває таку модель бібліотечної мережі в територіальній громаді, як публічна бібліотека з філіями.

Суть цієї моделі полягає в тому, що в кожній громаді утворюється один комунальний заклад «Публічна бібліотека» з його розташуванням в адміністративному центрі ОТГ. В інших населених пунктах громади цей комунальний заклад може мати філії чи розвивати нестационарні форми бібліотечного обслуговування.

Такий варіант організації мережі має суттєві переваги, а саме: єдиний керівник; єдиний бібліотечний фонд, його централізований облік та каталогізування; координація роботи; раціональне використання фінансових ресурсів громади.

Як показують попередні дані загальнодержавного дослідження «Публічна бібліотека об'єднаної територіальної громади», що проводить НБУ ім. Ярослава Мудрого за завданням Міністерства

¹ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/72-2019-%D0%BF>.

культури України, дедалі більше ОТГ обирають саме таку модель: із 2017 р. їх кількість збільшилась із 30 до 168 од. (громади, утворені протягом 2015–2017 рр.).

Кабінет Міністрів України, реалізуючи завдання забезпечення мешканців громад доступними та якісними послугами, розпочав процес моделювання мереж надання публічних сервісів і послуг. Відповідне доручення в жовтні отримали всі регіони. Зокрема, йдеться і про моделювання майбутньої мережі публічних бібліотек. Однак вказівки щодо цього не відповідають Нормативам, іншим нормативно-правовим актам і розроблені на невідомій джерельній базі, без залучення експертного середовища, не враховують установлені показники мінімального рівня забезпечення населення мережею публічних бібліотек та не створюють належних умов для доступу громадян до інформації.

Так, запропонований Кабінетом Міністрів України принцип функціонування публічних бібліотек унеможливує побудову мережі бібліотек, оскільки не передбачає зони обслуговування бібліотеки; прив'язаний до окремих населених пунктів, а не територіальної громади в цілому (пропонується зберігати бібліотеку в населених пунктах із кількістю мешканців понад 500 осіб); ігнорує право громадян на нестационарне бібліотечне обслуговування, закріплене Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» та Нормативами; передбачає об'єднання публічних бібліотек зі шкільними книгозбірнями чи клубами тощо.

Міністерство культури, молоді та спорту України надіслало структурним підрозділам у сфері культури обласних державних адміністрацій лист за № 1910/33/15-19 від 13.11.2019, в якому наголосило, що вищезгадані вказівки мають рекомендаційний характер, але суттєво це не вплинуло на ситуацію.

Що зараз відбувається: документом, який не є нормативно-правовим актом і має рекомендаційний характер, перекреслено кількарічну працю експертного середовища, що вилілася в прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 72 і дала старт формуванню дійсно національної мережі публічних бібліотек.

Ми знову повертаємося до ситуації розрізненості, нескоординованості, дублювання функцій тощо.

Що стосується матеріально-технічного забезпечення діяльності бібліотек, то, як показує світовий досвід, без фінансової допомоги держави не можна вирішити питання автоматизації бібліотечних процесів, входження «публічок» в єдиний інформаційний простір, реконструкції старих чи зведення нових будівель для бібліотек тощо. Україні вкрай необхідна державна цільова бібліотечна програма, але для її фінансування потрібні значні кошти, яких у бюджеті немає.

Стан кадрів не є проблемою винятково бібліотек. Це загальнодержавна проблема, що стосується всіх сфер життя. Її причини – і в неналежному рівні освітньої галузі, і у вкрай низьких зарплатах, і в невисокій престижності професії.

Хоча ми бачимо сьогодні достатньо прикладів позитивних змін у бібліотеках. Ці приклади локальні. І відбулися вони завдяки збігу кількох чинників, серед яких: наявність потреби громади в сучасному соціокультурному центрі, воля керівників органу місцевого самоврядування, фінансові можливості бюджету громади, бажання бібліотечарів змінюватися.

І наостанок – трохи цифр із загальнодержавного дослідження «Публічна бібліотека об'єднаної територіальної громади», яке ще триває (дані наведено щодо 550 ОТГ, утворених протягом 2015–2017 рр.):

Показник	2017 р.		2018 р.		I півріччя 2019 р.	
	К-сть бібліотек	К-сть ОТГ	К-сть бібліотек	К-сть ОТГ	К-сть бібліотек	К-сть ОТГ
Доступ до Інтернету	430	195	857	350	1 035	386
Проведено капітальних ремонтів	47	26	89	63	86	61

Крім того, громадами для бібліотек було придбано нові комп'ютери: 2017 р. – 112 (47 ОТГ); 2018 р. – 189 (80 ОТГ); перше півріччя 2019 р. – 138 (57 ОТГ).

Звичайно, цифри досить скромні. Проте головне – є поступ.

Тож, безумовно, українські публічні бібліотеки потрібно реформувати, але на основі виваженої державної політики і не локально.